

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ У 1920-1930-Х РОКАХ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Біньковська Даріна,

здобувачка вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Науковий керівник: **Двірна Катерина,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та етнології України
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Міжвоєнна доба стала визначальним етапом в історії української еміграції, особливо в Чехословаччині, яка у 1920–1930-х рр. перетворилася на один із провідних осередків українського культурного, наукового та громадського життя за межами батьківщини. «Основні свої зусилля українські політичні еміграційні центри у ЧСР спрямували на виховання молодого покоління на основах європейської освіти і збудування за кордоном осередків української культури» [8, с. 133]. У цьому процесі важливу роль відігравали жінки: вони не лише плекали національні традиції, а й активно брали участь у громадському русі.

Вивчення історіографії міжвоєнного періоду є важливим для розуміння ролі української еміграції в Чехословаччині, зокрема в збереженні національних традицій та розвитку культури за кордоном. Дослідження цієї доби допомагає оцінити внесок українських жінок у культурне, освітнє та громадське життя еміграції, а також їх вплив на формування національної ідентичності та взаємодію з європейським середовищем. Історіографія теми української еміграції в Чехословаччині в міжвоєнний період зосереджена на дослідженні культурного, освітнього та політичного життя українців за кордоном. Зокрема, увага приділяється ролі еміграційних організацій, активності українських жінок у культурно-громадському русі та впливу на збереження національних традицій. Праця А. О. Мишустої «Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українських жінок-емігранток у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939 рр.)» [5] є детальним дослідженням, яке висвітлює роль українських жінок у збереженні національних традицій та розвитку культури в еміграції. Авторка аналізує архівні матеріали та діяльність еміграційних організацій, вносячи значний вклад у вивчення української еміграційної історії та ролі жінок у цих процесах. Зокрема, праці таких дослідниць, як: О. О. Сухобокової [8], Т. В. Шевчук [9], Л. В. Гонюкової [3],

О. Б. Пашенко [7], О. В. Джус [4] та М. Д. Богачевської-Хом'як [2] досліджують діяльність українських емігранток у Чехословаччині в міжвоєнний період. Вони акцентують увагу на ролі культурно-освітніх осередків та внеску жіночих організацій у збереження національної ідентичності та розвитку української культури за кордоном.

Тож, українське жіноцтво в Чехословаччині у 1920–1930-х рр. у контексті культурно-освітньої діяльності вирізнялося високим рівнем організованості та ініціативності. Жінки створювали й очолювали численні культурно-просвітницькі товариства, брали участь у виданні періодичних видань, влаштовували лекції, концерти, виставки, підтримували шкільництво та виступали за збереження української мови й ідентичності серед емігрантських громад. Через освітню діяльність вони сприяли піднесенню загального культурного рівня української еміграції, формували нові покоління, зорієнтовані на національну свідомість та активну громадську позицію.

Як зазначалося раніше, серед представників еміграційної хвилі помітну частину становили жінки – як дружини та матері політичних діячів, так і активістки, що самостійно брали участь у громадському житті. Соціальний склад українок-емігранток був досить різноманітним:

- переважно це були представниці інтелігенції тобто вчительки, письменниці, журналістки, лікарки. Серед них варто згадати Олену Кисілевську – журналістку, редакторку, активістку жіночого руху, яка брала участь у виданні української преси в еміграції, та Мілену Рудницьку – громадсько-політичну діячку, яка у вигнанні активно працювала у сфері освіти та міжнародного жіночого співробітництва;

- студентки, які отримували освіту в українських навчальних закладах у Чехословаччині (зокрема в Українському Вільному Університеті (УВУ), Українській господарській академії (УГА) тощо). Наприклад, Софія Зарицька – майбутня відома українська художниця, яка перебувала в Чехословаччині у 1920-х роках і пройшла етап формування свого світогляду в емігрантському середовищі. Або ж Хрестина Кононенко, яка навчалася на економічно-кооперативному факультеті УГА в Подєбрадах. та стала доктором права УВУ, також активно долучилася до українського жіночого руху в Чехословаччині;

- членкині військових родин, політичних та громадських діячів. Серед них – Катерина Антонович, дружина українського дипломатичного діяча, яка активно долучалася до культурної праці, або Софія Русова, хоч і проживала в інших країнах, була прикладом тієї хвилі емігранток, які поєднували родинну належність до політичного середовища з власною педагогічною та просвітницькою діяльністю.

Тож, більшість із них мала добру освіту, високу національну свідомість і чітке розуміння важливості збереження української культури в еміграційних умовах.

Слід зазначити, що у Чехословаччині функціонували різні жіночі організації, які стали важливими осередками культурно-освітньої роботи. На базі цих організацій жінки активно займалися просвітницькою діяльністю, організовуючи курси, лекції, культурні заходи та інші ініціативи, спрямовані на збереження української культури, освіти та національної ідентичності серед емігрантських громад. Прикладом, є секція Українського Громадського Комітету (УГК), у якій, як зазначає дослідниця Т. В. Шевчук у своїй статті «Жіночі українські організації як складова просвітницької й культурної еміграції в Чехословаччині в 20–30 рр. ХХ ст.»: «З ініціативи С. Русової було створено дитячий клуб, що мав на меті забезпечити українським дітям можливість хоча б раз на тиждень перебувати в своєму національному оточенні, спілкуватися рідною мовою та ознайомлюватися з надбанням української культури» [9, с. 105]. Керівництво клубом взяла на себе О. Галаган, а заняття проводили А. Животко, К. Антонович та інші. Регулярно в клубі брало участь близько 25 дітей віком від 4 до 13 років [3, с. 47]. Діяльність Українського дитячого клубу здійснювалася за планом, підготовленим представницями секції допомоги жінкам і дітям. Вона включала кілька напрямків: заняття з літератури, дискусії та розповіді для дітей різного віку; трудове навчання (ліплення, вирізування, малювання та ін.); фізичний розвиток через вправи, ігри та національні танці. Також планувалося створення дитячого часопису, організація театру та проведення екскурсій.

До того ж, при УГК був створений Український академічний хор та Музичне товариство, які стали активними популяризаторами українського пісенного мистецтва.

Паралельно з іншими організаціями в Празі активно функціонував Український жіночий союз (УЖС), який став важливим осередком для українських жінок, що прагнули сприяти збереженню національних традицій та розвитку культурного життя за кордоном. «Завдяки УЖС було створено Товариство жінок з вищою освітою, яке підтримувало українські традиції, організовуючи національні свята та вечори. Члени Спілки взяли участь у Шевченківських святкуваннях, річниці утворення єдиної України та Дня матері» [1, с. 135].

Дослідниця Пашенко О. Б. у своїй статті «Діяльність українських жіночих організацій Польщі й Чехословаччини 1919–1939 рр. (за документами ЦДАВО України)» зазначає, що: «У 1933 р. Український жіночий союз організував у Празі їдальню, яка перетворилася невдовзі, по суті, на осередок суспільного життя» [7, с. 64]. У приміщенні їдальні також працювала бібліотека, яка отримувала українські видання з різних джерел. Окрім них, бібліотека мала чеську, російську, французьку, німецьку та польську періодику. Кількість постійних абонентів бібліотеки складала близько 100 осіб.

Потребує окремого підкреслення те, що УЖС у Празі активно взаємодіяв із Союзом українок-християнок у Подєбрадах. У свою чергу, Союз українок-християнок, орієнтуючись на досвід попереднього Клубу (при УГК), заснував ще один Український дитячий клуб у Подєбрадах. Протягом навчального року Клуб працював двічі на тиждень по чотири години, а під час канікул – щодня. З дітьми займалися В. О'Коннор-Вілінська, М. Левицький та українські пластуни, які працювали безкоштовно. Для старших школярів проводились лекції з української мови, історії, етнографії та географії, а молодші діти займалися малюванням і ліпленням під керівництвом пластунів. Усі члени клубу вивчали українські народні пісні та танці, а також брали участь у різноманітних іграх. За допомогою представниць Союзу діти ставили вистави «Марусина ялинка» та «Зустріч». Окрім того, вихованці клубу отримували підвечірок [5, с. 157].

Окрім того, УЖС співпрацювала не лише із Союзом українок-християнок, а ще й з УНЖР. УНЖР (Національна Рада Українських Жінок) була організацією, створеною в Празі в 1924 р., основним завданням якої було встановлення зв'язків з чеською Національною Жіночою Радою [1, с. 135]. Чому ж УНЖР також варта уваги? Бо в Українському дитячому притулку, заснованому за ініціативою УЖНР, було запроваджено національно-патріотичне виховання з навчанням українською мовою. Кімнати та класи оформлювалися в українському стилі, а стіни прикрашали карти України та портрети видатних українських діячів, нагадуючи дітям про їхню Батьківщину.

Відкриття шкіл для дітей українських емігрантів у Чехословаччині є важливим аспектом культурно-освітньої діяльності жінок-емігранток, оскільки воно стало ключовим елементом у збереженні національної ідентичності та передачі культурних цінностей наступним поколінням. Ці ініціативи не тільки підтримували українську мову та традиції, але й сприяли вихованню патріотично налаштованих громадян, здатних зберігати національну спадщину у новому соціальному контексті. Важливі факти, які є значущими для розуміння даного аспекту, зазначає й дослідниця А. Мишуста у своїй дисертації під назвою «Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українських жінок-емігранток у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939 рр.)»: «Протягом 1932–1934 рр. при Українському дитячому притулку неофіційно працювала школа під керівництвом С. Русової» [5, с. 160]. Короткі звіти про діяльність цієї школи збережені в книзі протоколів засідань празької філії УЖНР. Зазвичай уроки відвідували раз на тиждень, де дітям викладали історію та географію України, українську літературу, навчали декламувати та проводили заняття з танців [5, с. 160]. Ці короткі звіти про діяльність школи є свідченням важливості ініціативи жінок, яка знайшла своє

продовження в Подебрадах, де при Українському дитячому притулку була відкрита у 1936 р. українська народна школа з чотирма класами.

Ініціативна група, яка взяла на себе відповідальність за створення цієї школи, включала таких відомих діячок, як Софія Русова, Катерина Антонович, Микола Мартос, Катерина Донцова та інші активістки [4, с. 76–77], які не тільки займались організаційними питаннями, але й безпосередньо брали участь у педагогічній діяльності, забезпечуючи належний рівень навчання та виховання для українських дітей емігрантів. Їхня спільна праця стала основою для становлення цієї важливої освітньої ініціативи в умовах еміграції.

Навчання в народній школі здійснювалося українською мовою, також планувалося вивчення чеської мови. Основну частину учнів складали не лише сироти, вихованці притулку, але й діти робітників-емігрантів, які перебували в скрутних матеріальних умовах.

Таким чином, поряд із навчальними ініціативами, зокрема в Україні народній школі, де діти вивчали українську та чеську мови, важливу роль у культурному вихованні української молоді в еміграції відігравав і Гурток старших пластунок «Україна», який був організацією, створеною в Празі в 1933 р., яка сприяла патріотичному вихованню української молоді в еміграції та підтримувала культурне життя українців. Цей гурток був утворений після розбіжностей у Союзі українських пластунок-емігрантів і став важливим осередком для молоді, залученої до громадської та культурної діяльності.

Пластунки організовували та підтримували просвітницькі ініціативи, зокрема забезпечували емігрантські освітні установи українськими підручниками та художньою літературою. Вони активно співпрацювали з видавництвами та українськими організаціями, збираючи книги серед громади і пересилаючи їх в різні країни, включаючи Україну, США, Канаду, Китай та інші. Також вони проводили культурні заходи, організовували театральні вистави, святкові вечори та відзначення пам'ятних дат [6].

У результаті, слід зазначити, що міжвоєнна доба в Чехословаччині стала періодом активної освітньої діяльності українських емігранток, які організовували школи, курси та клуби, зберігаючи національну ідентичність серед емігрантських громад. Це також сприяло розвитку культурної діяльності, зокрема літературної, видавничої та музичної, яка стала важливим інструментом збереження української культури в умовах еміграції.

Важливу роль у літературно-видавничій діяльності відіграло українське жіноцтво, яке активно сприяло поширенню української культури та народних звичаїв, знайомлячи світ з представницями української літератури. Одним із значущих видань цього періоду став

ілюстрований місячник «Нова хата», що почав виходити в Празі з 1925 р. З 1926 по 1939 р. він змінив назву на «Журнал для плекання домашньої культури». На чолі видання стояла Марія Громницька, яка з 1939 р. поділяла редакторську посаду з Лідією Бурачинською-Рудик. Журнал став важливим інструментом популяризації народного мистецтва та ремесел. Значну увагу в статтях приділяли також українському національному одягу та вишивці, що стали символами національної ідентичності [2, с. 325].

Як уже згадувалося раніше, серед активних учасниць культурно-освітньої діяльності української еміграції були такі постаті, як Олена Кисілевська та Мілена Рудницька. У вересні 1925 р. Олена Кисілевська започаткувала журнал «Жіноча доля», до роботи в якому приєдналися Б. Баранова та М. Рудницька. Це видання публікувало громадсько-політичні матеріали, публіцистику та висвітлювало проблеми, пов'язані з побутом селян, культурно-просвітницькою діяльністю та організаційною роботою серед жінок-селянок. М. Рудницька, зокрема, акцентувала увагу на політичних аспектах жіночого руху.

Жінки-літературки в Чехословаччині зробили великий внесок у розвиток української культури. Серед них Галина Мазуренко, авторка збірки «Акварелі», Валерія О'Коннор-Вілінська, яка працювала над романом «На еміграції», та Наталя Левицька-Холодна з її поетичними збірками «Вогонь і попіл» і «Сім літ». Олена Теліга, представниця «празької школи», акцентувала увагу на ролі жінки в національному житті, а Оксана Лятуринська публікувала свої поезії й новели в українських часописах [9, с. 111–112].

Українські жінки не тільки в літературі, а й у музиці мали значний вплив на культурне життя еміграції в Чехословаччині. Музичну культуру того часу активно розвивали українки-музикантки, такі як композиторка Стефанія Туркевич, теоретик Віра Березовська та піаністка Любка Колесса з сестрою арфісткою Христею. Вокалістка Ніна Дяченкова-Гордаш працювала в Празькому клубі, а Е. Галін виступала в Празькому радіожурналі.

Окрім того, культурна діяльність українських емігрантських організацій у Чехословаччині була важливою частиною життя громади, сприяючи збереженню національних традицій та об'єднанню українців на чужині.

Український жіночий союз активно організовував різноманітні культурні заходи, серед яких були вечірки, концерти, дитячі вистави та лотереї для збору коштів на підтримку українських дітей. Зокрема, членкиня Союзу Е. Черкасенко організувала дитячі вистави, де самі діти брали участь як актори. Також проводились виставки та культурні заходи для збору коштів, наприклад, у 1934 р. організували виставку-базар для фінансування новорічної ялинки для дітей у дитячому притулку в

Подєбрадах. Важливою складовою діяльності Союзу були вечірки для української молоді, а також підтримка від інших організацій, як-от секція допомоги жінкам і дітям при УГК. Крім того, культурно-освітні організації, такі як Громада українських студенток, активно проводили концерти та святкові заходи, наприклад, святковий концерт на честь Лесі Українки. Українська національна жіноча рада також активно займалася організацією дитячих свят, театральних вистав та концертів. В особливу увагу заслуговують різдвяні та новорічні свята, які Рада організовувала разом з іншими організаціями, такими як товариство «Єдність», забезпечуючи дітей подарунками та приємними сюрпризами [5, с. 145–147].

Таким чином, українське жіноцтво в Чехословаччині у 1920–1930-х рр. виявило себе як надзвичайно активна, освічена та свідома частина еміграційного середовища, що відігравала ключову роль у збереженні й трансляції національної культури, традицій та ідентичності за межами України. У міжвоєнний період українські жінки не лише адаптувалися до нового соціального й політичного контексту еміграції, а й стали ініціаторками та лідерками численних освітньо-культурних ініціатив.

Насамперед, слід наголосити, що значна частина українок-емігранток належала до інтелігенції – вчительки, письменниці, журналістки, лікарки, діячки громадського життя. Вони створювали й очолювали культурно-просвітницькі товариства, організовували освітні курси, лекції, виставки, літературні вечори, сприяли розвитку українського шкільництва в еміграційних умовах. Через ці форми діяльності їм вдалося забезпечити передачу культурних і духовних цінностей наступним поколінням українців, зокрема дітям та молоді. Жіночі організації, такі як УЖС, Союз українок-християнок, УНЖР, а також гуртки пластунок, стали не лише осередками національного життя, але й важливими елементами культурного фронту української еміграції. Саме на їхній базі були створені українські дитячі клуби, школи, бібліотеки, притулки та культурні осередки, де виховання відбувалося в дусі українських традицій і з опорою на рідну мову, історію та звичаї. Ці заклади не тільки підтримували культурно-освітню тяглість, а й забезпечували емоційно-психологічну стабільність емігрантської громади.

Особливої уваги заслуговує внесок жінок у літературно-видавничу сферу. Завдяки їхнім зусиллям видавалися україномовні журнали, зокрема «Нова хата», що сприяли поширенню української культури, ідеї домашньої культури, родинних цінностей та мистецького виховання. Ці видання не тільки зміцнювали зв'язок із Батьківщиною, але й формували позитивний імідж української культури в європейському середовищі.

Висновки. Отже, діяльність українок у міжвоєнній Чехословаччині не лише підсилила роль жінки у громадському житті еміграції, але й заклала

потужні підвалини для розвитку української культури в діаспорі. Їхня праця, спрямована на просвіту, виховання й культурний поступ, стала невід’ємною частиною боротьби за збереження української ідентичності, незалежно від територіального віддалення від рідної землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бінковська Д. С. Діяльність українських жіночих інституцій у Чехословаччині (20–30-ті рр. XX ст.): соціально-культурний аспект. *«Борисенківські читання»: матеріали II Всеукр. наук. конф.*, м. Київ, 22 листоп. 2024 р. / УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ, 2024. С. 133–137.
2. Богачевська-Хом’як М. Д. Білим по білому: Жінки у громадському житті України, 1884–1939. Київ : Либідь, 1995. 424 с.
3. Гонюкова Л. В. Софія Русова і український жіночий рух. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 7. С. 46-49.
4. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с.
5. Мишуста А. О. Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українських жінок-емігранток у міжвоєнній Чехословаччині (1921–1939 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпропетровськ, 2012. 282 с.
6. Мишуста А. О. Українки-емігрантки на варті національної ідентичності (на прикладі діяльності Гуртка старших пластунок «Україна» в Чехословаччині [1933–1937 рр.]. *Українознавчий альманах*. 2015. Т. 18. С. 192–194.
7. Пашенко О. Б. Діяльність українських жіночих організацій Польщі й Чехословаччини 1919–1939 рр. (за документами ЦДАВО України). *Архіви України*. 2000. № 4-6 (244). С. 59–67.
8. Сухобокова О. О. Український культурно-освітній осередок у Чехословаччині в 20-х рр. XX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2010. Вип. 17. С. 133–137.
9. Шевчук Т. В. Жіночі українські організації як складова просвітницької й культурної еміграції в Чехословаччині в 20–30 рр. XX ст. *Сторінки історії*. 2015. Вип. 40. С. 101–113.